

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

ISSN 3060-5059

VOL.3 № 5

2026

NEMIS VA O‘ZBEK TILLARIDA MAQOLLARNING SEMANTIK-PRAGMATIK TAHLILI

Axmedjonova Muhabbat

O‘zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali, o‘qituvchi

Annotatsiya.

Ushbu maqolada nemis va o‘zbek tillaridagi maqollarning semantik-pragmatik xususiyatlari qiyosiy jihatdan tahlil qilinadi. Maqollar xalqning tarixiy tajribasi, milliy tafakkuri, axloqiy qarashlari va madaniy qadriyatlarini ifodalovchi muhim paremiologik birliklar sifatida o‘rganiladi. Tadqiqotda nemis va o‘zbek maqollarining ma’no tuzilishi, obrazlilik darajasi, baholovchi mazmuni hamda nutq jarayonidagi kommunikativ vazifalari yoritiladi. Shuningdek, maqollarning maslahat berish, ogohlantirish, tanbeh berish, xulosa chiqarish va ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishdagi pragmatik imkoniyatlari ochib beriladi. Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, har ikki tildagi maqollar mazmunan o‘xshash umuminsoniy qadriyatlarni aks ettirsa-da, ularning obrazli ifodalanishi va kommunikativ qo‘llanishida milliy-madaniy tafovutlar mavjud.

Kalit so‘zlar: maqol, paremiologiya, semantika, pragmatika, nemis tili, o‘zbek tili, qiyosiy tahlil, lingvomadaniyat, nutqiy vazifa, milliy tafakkur.

СЕМАНТИКО-ПРАГМАТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПОСЛОВИЦ В НЕМЕЦКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ

Ахмеджонова Мухаббат

Преподаватель Джизакского филиала Национального университета Узбекистана

Аннотация.

В данной статье проводится сравнительный анализ семантико-прагматических особенностей пословиц в немецком и узбекском языках. Пословицы рассматриваются как важные паремиологические единицы, отражающие исторический опыт народа, национальное мышление, нравственные представления и культурные ценности. В исследовании раскрываются смысловая структура, образность, оценочное содержание и коммуникативные функции немецких и узбекских пословиц в речевом процессе. Особое внимание уделяется прагматическим возможностям пословиц, связанным с выражением совета, предупреждения, порицания, обобщения и регулирования социальных отношений. Результаты анализа показывают, что пословицы в обоих языках отражают сходные общечеловеческие ценности, однако различаются по образному выражению и особенностям коммуникативного употребления, обусловленным национально-культурной спецификой.

Ключевые слова: пословица, паремиология, семантика, прагматика, немецкий язык, узбекский язык, сравнительный анализ, лингвокультура, речевая функция, национальное мышление.

SEMANTIC-PRAGMATIC ANALYSIS OF PROVERBS IN GERMAN AND UZBEK

Akhmedjonova Muhabbat

Teacher, Jizzakh Branch of the National University of Uzbekistan

Abstract.

This article presents a comparative analysis of the semantic and pragmatic features of proverbs in German and Uzbek. Proverbs are studied as important paremiological units that reflect the historical experience, national worldview, moral beliefs, and cultural values of a people. The research examines the semantic structure, imagery, evaluative meaning, and communicative functions of German and Uzbek proverbs in speech. Special attention is paid to the pragmatic potential of proverbs in expressing advice, warning, criticism, generalization, and regulation of social relations. The results of the analysis show that proverbs in both languages reflect similar universal human values; however, they differ in their figurative expression and communicative usage due to national and cultural specificity.

Keywords: proverb, paremiology, semantics, pragmatics, German language, Uzbek language, comparative analysis, linguoculture, speech function, national worldview.

Kirish

Maqollar har bir xalqning tarixiy xotirasi, hayotiy tajribasi, dunyoqarashi va milliy tafakkurini o'zida mujassam etgan muhim til birliklaridan biridir. Ular qisqa, ixcham va obrazli shaklda xalqning axloqiy qarashlari, ijtimoiy munosabatlari, mehnatga, do'stlikka, oilaga, bilimga, vaqtga hamda insoniy fazilatlariga bo'lgan munosabatini ifodalaydi. Shu jihatdan maqollar nafaqat tilshunoslik, balki madaniyatshunoslik, etnolingvistika, pragmalingvistika va qiyosiy tilshunoslik uchun ham muhim tadqiqot obyekti hisoblanadi.

Zamonaviy tilshunoslikda maqollarni faqat tayyor nutqiy birlik yoki xalq og'zaki ijodi namunasi sifatida emas, balki semantik va pragmatik imkoniyatlarga ega bo'lgan murakkab kommunikativ birlik sifatida o'rganish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Chunki maqollar nutqda muayyan fikrni ta'sirchan ifodalash, maslahat berish, ogohlantirish, tanbeh qilish, xulosa chiqarish, baholash hamda ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish kabi vazifalarni bajaradi. Ularning mazmunida xalqning turmush tarzi, qadriyatlar tizimi, axloqiy mezonlari va ijtimoiy tajribasi aks etadi.

Nemis va o'zbek tillaridagi maqollarni qiyosiy o'rganish ikki xalqning til va madaniyatidagi umumiylik hamda farqli jihatlarni aniqlash imkonini beradi. Har ikki tilda ham mehnatsevarlik, halollik, do'stlik, sabr-toqat, bilim, tajriba va insoniy munosabatlarga oid maqollar keng tarqalgan. Masalan, o'zbek tilidagi "Mehnat qilgan to'yadi", "Do'st boshga kulfat tushganda bilinadi" kabi maqollar xalq hayotidagi amaliy tajribani ifodalasa, nemis tilidagi *Ohne Fleiß kein Preis* — "Mehnatsiz mukofot yo'q", *Freunde erkennt man in der Not* — "Do'st kulfatda bilinadi" kabi maqollar mazmun jihatidan o'zbek maqollari bilan yaqinlik kasb etadi. Biroq ularning obrazli ifodalanishi, qo'llanish vaziyati va pragmatik ta'sir kuchida milliy-madaniy xususiyatlar ko'zga tashlanadi.

Maqollarning semantik tahlili ularning ichki ma'no tuzilishi, obrazlilik darajasi, umumlashtiruvchi mazmuni va baholovchi komponentlarini aniqlashga xizmat qiladi. Pragmatik tahlil esa maqollarning real nutq jarayonida qanday maqsadda ishlatilishini, so'zlovchi va tinglovchi o'rtasidagi munosabatga qanday ta'sir ko'rsatishini ochib beradi. Shu sababli nemis va o'zbek maqollarini semantik-pragmatik jihatdan o'rganish xalq mentaliteti, kommunikativ madaniyat va milliy tafakkur xususiyatlarini chuqurroq anglashga yordam beradi.

Mazkur maqolaning dolzarbligi shundaki, globallashuv sharoitida turli tillar va madaniyatlar o'rtasidagi muloqot kuchayib borar ekan, frazeologik va paremiologik birliklarning to'g'ri talqin qilinishi muhim ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, maqollarni tarjima qilish, ularning ekvivalentlarini aniqlash, semantik yaqinlik va pragmatik farqlarini belgilash madaniyatlararo kommunikatsiya samaradorligini oshirishda muhim omildir. Nemis va o'zbek maqollarining qiyosiy tahlili esa nafaqat til tizimidagi o'xshashliklarni, balki har bir xalqning madaniy dunyoqarashi va nutqiy odob me'yorlarini ham yoritib beradi.

Tadqiqotning maqsadi nemis va o'zbek tillaridagi maqollarning semantik-pragmatik xususiyatlarini qiyosiy tahlil qilish, ularning mazmuniy tuzilishi, kommunikativ vazifalari va milliy-madaniy o'ziga xosliklarini aniqlashdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun maqollarning mavzuviy guruhleri, obrazli ifodalanish shakllari, baholovchi mazmuni hamda nutqiy vaziyatlarda bajaradigan pragmatik vazifalari tahlil qilinadi.

Shunday qilib, nemis va o'zbek maqollarini semantik-pragmatik jihatdan tadqiq etish paremiologik birliklarning til, tafakkur va madaniyat bilan uzviy bog'liqligini ochib berishga xizmat qiladi. Mazkur yo'nalishdagi izlanishlar qiyosiy tilshunoslik, tarjimashunoslik, lingvomadaniyatshunoslik va pragmalingvistika sohalari uchun muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Nemis va o'zbek tillarida maqollarning semantik-pragmatik tahlili masalasi paremiologiya, semantika, pragmalingvistika, lingvomadaniyatshunoslik va qiyosiy tilshunoslik kesishmasida o'rganiladi. Maqollar xalqning ko'p asrlik hayotiy tajribasi, axloqiy qarashlari, ijtimoiy munosabatlari va milliy tafakkurini ixcham, obrazli hamda umumlashtirilgan shaklda ifodalovchi birliklardir. Shu sababli ularni faqat folklor namunasi sifatida emas, balki kommunikativ vazifa bajaruvchi til birligi sifatida tahlil qilish muhimdir.

Paremiologiya sohasidagi asosiy nazariy manbalardan biri sifatida V. Mieder[1] tadqiqotlarini ko'rsatish mumkin. Olim maqollarni xalq donishmandligining ixcham ifodasi, madaniy xotira va ijtimoiy tajribani avloddan-avlodga uzatuvchi til birligi sifatida talqin qiladi. Uning fikricha, maqollar nutqda tayyor qolip sifatida qo'llansa-da, har bir konkret vaziyatda yangi pragmatik ma'no kasb etadi. Bu qarash nemis va o'zbek maqollarini qiyosiy o'rganishda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi, chunki har ikki xalq maqollarida ham mehnat, halollik, sabr, do'stlik, bilim va tajriba kabi umuminsoniy qadriyatlar keng

ifodalanadi. Miederning *Proverbs: A Handbook* asari zamonaviy paremiologiyada maqolning tabiati, funksiyasi va qo'llanish sohalarini yorituvchi muhim tadqiqotlardan biri hisoblanadi; *Introduction to Paremiology* qo'llanmasida ham mazkur asar asosiy klassik manbalardan biri sifatida qayd etilgan.

N. R. Norrick[2] maqollarning semantik xususiyatlariga alohida e'tibor qaratadi. Uning *How Proverbs Mean: Semantic Studies in English Proverbs* asarida maqollarning ichki ma'no tuzilishi, umumlashtiruvchi mazmuni, metaforik ifoda vositalari va kontekstga bog'liq talqini tahlil qilingan. Norrick yondashuvi maqolni oddiy gap yoki tayyor ibora sifatida emas, balki o'zida obraz, baho, tajriba va xulosani jamlagan murakkab semantik birlik sifatida ko'rishga imkon beradi. Bu fikr nemis va o'zbek maqollarini tahlil qilishda ham dolzarbdir. Masalan, nemis tilidagi *Ohne Fleiß kein Preis* va o'zbek tilidagi "Mehnat qilgan to'yadi" maqollari semantik jihatdan mehnat va natija o'rtasidagi sabab-oqibat munosabatini ifodalaydi, lekin obrazli shakli va madaniy urg'usi jihatidan farqlanadi. Norrickning kitobi 1985-yilda Mouton nashriyotida chop etilgan bo'lib, ingliz maqollarining semantik tahliliga bag'ishlangan 213 sahifali tadqiqot sifatida ko'rsatiladi.

R. P. Honeck[4] maqollarni kognitiv tilshunoslik va psixolingvistika nuqtayi nazaridan tahlil qiladi. Uning fikricha, maqolni tushunish jarayoni insonning umumiy tajribasi, konseptual bilimlari va madaniy assotsiatsiyalari bilan bog'liq. Maqol tinglovchi ongida tayyor ma'no sifatida emas, balki vaziyatga mos qayta talqin qilinadigan kognitiv birlik sifatida ishlaydi. Bu yondashuv pragmatik tahlil uchun muhimdir, chunki maqol nutqda faqat ma'lumot berish uchun emas, balki maslahat, ogohlantirish, tanbeh, kinoya yoki xulosa bildirish uchun ham qo'llanadi. Honeckning *A Proverb in Mind: The Cognitive Science of Proverbial Wit and Wisdom* asari maqollarni kognitiv fan, kognitiv psixologiya va eksperimental yondashuv asosida o'rganuvchi tadqiqot sifatida tavsiflanadi.

G. L. Permyakov[3] maqollarni xalq og'zaki ijodining mantiqiy-semiotik birliklari sifatida o'rganadi. U maqollarda nafaqat badiiylik, balki umumlashtirilgan hukm, xulosa va ijtimoiy me'yor mavjudligini ta'kidlaydi. Permyakov yondashuvi maqollarning mantiqiy tuzilishini, qarama-qarshilik, sabab-oqibat, shart-natija munosabatlarini tahlil qilishda muhim ahamiyatga ega. Nemis va o'zbek maqollarida ham bu xususiyat aniq ko'rinadi: ko'plab maqollar inson xatti-harakatiga baho beradi, ijtimoiy me'yorni mustahkamlaydi va muayyan hayotiy vaziyatda qanday yo'l tutish kerakligini ko'rsatadi. Permyakovning *From Proverb to Folk-Tale: Notes on the General Theory of Cliché* asari 1979-yilda Moskvada "Nauka" nashriyotida chop etilgan nazariy tadqiqot sifatida qayd etiladi.

Arvo Krikmann[6] tadqiqotlarida maqollarning semantik tasnifi, metaforik tuzilishi va mantiqiy munosabatlari muhim o'rin tutadi. Olim maqollarni xalq tafakkurida shakllangan umumlashtiruvchi modellar sifatida ko'rib, ularning obrazli ifoda shakllarini mantiqiy va semantik jihatdan tahlil qiladi. Bu yondashuv nemis va o'zbek maqollarini mavzuviy guruhlarga ajratish, ularning o'xshash va farqli jihatlarini aniqlashda foydalidir. Masalan, har ikki tilda ham mehnat, do'stlik, aql, sabr, til, vaqt kabi mavzular bo'yicha maqollar mavjud, ammo ularning obrazlari xalqning turmush tarzi va madaniy tajribasiga qarab farqlanadi. Krikmannning maqol semantikasi, tuzilishi, mantiqiy aloqalari va metafora masalalariga bag'ishlangan ishlari paremiologiya sohasida muhim manbalar qatoriga kiradi.

O'zbek paremiologiyasi bo'yicha To'ra Mirzayev, Asqar Musoqulov va Bahodir Sarimsoqov tomonidan tuzilgan "**O'zbek xalq maqollari**"[5] to'plami asosiy manbalardan biri hisoblanadi. Ushbu to'plam o'zbek xalqining ko'p asrlik hayotiy tajribasi, axloqiy qarashlari, mehnat, oila, do'stlik, vatan, ilm, til va odob haqidagi tasavvurlarini aks ettiruvchi boy paremiologik materialni jamlagan. Mazkur manba nemis va o'zbek maqollarini qiyosiy tahlil qilishda o'zbek tilidagi asosiy empirik baza vazifasini bajaradi. Kitobning 2005-yilda "Sharq" nashriyotida chop etilgan 512 betlik nashri kutubxona manbalarida qayd etilgan.

Nemis maqollarini o'rganishda esa nemis paremiografik lug'atlari, maqollar to'plamlari va Mieder kabi olimlarning tadqiqotlari muhim ahamiyatga ega. Nemis tilidagi maqollar ko'pincha tartib-intizom, mehnatsevarlik, vaqtni qadrlash, tajriba, ehtiyotkorlik va mas'uliyat kabi qadriyatlarni ifodalaydi. Masalan, *Morgenstund hat Gold im Mund* maqolida erta turish va vaqtni qadrlash g'oyasi ifodalansa, *Ende gut, alles gut* maqolida natijaning ijobiy yakunlanishi oldingi qiyinchiliklarni yumshatishi haqidagi pragmatik xulosa mavjud. O'zbek tilidagi "Erta turgan elga yetar", "Oxiri baxayr bo'lsin" kabi maqollar bilan qiyoslanganda semantik yaqinlik mavjud bo'lsa-da, obraz va nutqiy qo'llanishda farqli milliy belgilar kuzatiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, maqollarni semantik jihatdan o'rganish ularning ichki ma'no tuzilishi, obrazlilik darajasi, baholovchi komponenti va umumlashtiruvchi mazmunini aniqlashga xizmat qiladi. Pragmatik tahlil esa maqollarning real nutqiy vaziyatda qanday maqsadda

ishlatilishini ochib beradi. Nemis va o‘zbek maqollarida maslahat berish, ogohlantirish, tanbeh qilish, dalillash, xulosa chiqarish, fikrni kuchaytirish va ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish kabi funksiyalar faol namoyon bo‘ladi.

Shunday qilib, mavjud ilmiy adabiyotlar nemis va o‘zbek maqollarini qiyosiy o‘rganish uchun mustahkam nazariy asos yaratadi. Xorijiy olimlarning tadqiqotlari maqollarning semantik, kognitiv va pragmatik mexanizmlarini tushuntirishga yordam bersa, o‘zbek paremiologik manbalari milliy til materiali va madaniy kontekstni yoritadi. Mazkur maqolada aynan shu ikki yo‘nalish uyg‘unlashtirilib, nemis va o‘zbek maqollarining ma’no tuzilishi, kommunikativ vazifalari va milliy-madaniy xususiyatlari qiyosiy tahlil qilinadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqotda asosiy metod sifatida **qiyosiy-semantik tahlil metodi** tanlandi. Ushbu metod nemis va o‘zbek tillaridagi maqollarni mazmuniy tuzilishi, obrazli ifodalanishi, baholovchi ma’nosi hamda nutqiy vaziyatdagi kommunikativ vazifalari asosida solishtirib o‘rganish imkonini beradi. Qiyosiy-semantik tahlil orqali har ikki tildagi maqollarda aks etgan umumiy insoniy qadriyatlar, milliy-madaniy tafovutlar va pragmatik qo‘llanish xususiyatlari aniqlanadi.

Tadqiqot materiali sifatida nemis va o‘zbek tillarida keng qo‘llanadigan mehnat, do‘stlik, bilim, sabr-toqat, vaqt, halollik va insoniy munosabatlarga oid maqollar tanlab olindi. Tanlangan maqollar avvalo mavzuviy guruhlarga ajratildi, so‘ngra ularning semantik tarkibi, ya’ni asosiy g‘oyasi, obrazlilik darajasi, ko‘chma ma’nosi va baholovchi komponentlari tahlil qilindi. Masalan, nemis tilidagi *Ohne Fleiß kein Preis* maqoli va o‘zbek tilidagi “Mehnat qilgan to‘yadi” maqoli mehnat va natija o‘rtasidagi sabab-oqibat munosabatini ifodalaydi. Biroq nemis maqolida mukofot va natija tushunchasi umumlashtirilgan shaklda berilsa, o‘zbek maqolida mehnatning hayotiy ehtiyojni ta’minlashdagi amaliy qiymati kuchliroq namoyon bo‘ladi.

Qiyosiy-semantik tahlil jarayonida maqollarning pragmatik imkoniyatlari ham hisobga olindi. Chunki maqollar nutqda faqat ma’no ifodalovchi birlik sifatida emas, balki maslahat berish, ogohlantirish, tanbeh qilish, xulosa chiqarish, fikrni asoslash va ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish vazifalarini ham bajaradi. Shu bois tadqiqotda har bir maqolning real kommunikativ vaziyatda qanday maqsadda qo‘llanishi, so‘zlovchining munosabatini qanday ifodalashi va tinglovchiga qanday ta’sir ko‘rsatishi ham tahlil qilindi.

Mazkur metod yordamida nemis va o‘zbek maqollarining nafaqat semantik o‘xshashliklari, balki ularning milliy tafakkur, madaniy tajriba va nutqiy odob bilan bog‘liq farqli jihatlari ham aniqlanadi. Bu esa maqollarni til, madaniyat va kommunikatsiya birligi sifatida chuqurroq talqin qilish imkonini beradi.

Tahlil va natijalar

Nemis va o‘zbek tillaridagi maqollarni qiyosiy-semantik tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, har ikki xalq paremiologiyasida mehnat, do‘stlik, vaqt, bilim, sabr-toqat, halollik va ehtiyotkorlik kabi umuminsoniy qadriyatlar yetakchi o‘rin tutadi. Biroq bu qadriyatlarining obrazli ifodalanishi va nutqiy vaziyatdagi pragmatik vazifalari har bir xalqning milliy tafakkuri, turmush tarzi va kommunikativ madaniyatiga mos tarzda namoyon bo‘ladi.

Nemis tilidagi **“Ohne Fleiß kein Preis”** maqoli o‘zbek tilidagi **“Mehnat qilgan to‘yadi”** maqoli bilan semantik jihatdan yaqin. Har ikkala maqolda mehnat va natija o‘rtasidagi sabab-oqibat munosabati ifodalanadi. Nemis maqolida “Fleiß” — mehnatsevarlik, “Preis” — mukofot tushunchasi orqali insonning harakati natijaga olib kelishi ta’kidlanadi. O‘zbek maqolida esa mehnatning amaliy natijasi “to‘yadi” fe’li orqali beriladi. Bu yerda o‘zbek xalq tafakkurida mehnat avvalo yashash, rizq topish va hayotiy ehtiyojlarni qondirish bilan bog‘liq talqin qilinadi. Pragmatik jihatdan har ikki maqol insonni mehnatsevarlikka undash, dangasalikdan qaytarish va harakat natijasiz qolmasligini eslatish vazifasini bajaradi.

Do‘stlik mavzusida nemis tilidagi **“Freunde erkennt man in der Not”** maqoli o‘zbek tilidagi **“Do‘st boshga kulfat tushganda bilinadi”** maqoliga mos keladi. Har ikkala maqolning semantik markazida haqiqiy do‘stlik sinovli vaziyatda namoyon bo‘lishi g‘oyasi turadi. Nemis maqolida “Not” so‘zi qiyinchilik, muhtojlik, og‘ir holat ma’nolarini bildiradi. O‘zbek maqolida esa “boshga kulfat tushganda” birikmasi insonning og‘ir hayotiy vaziyatini obrazli ifodalaydi. Pragmatik jihatdan bu maqollar odamlarni do‘st tanlashda ehtiyotkor bo‘lishga, yuzaki munosabatlarga ishonmaslikka va haqiqiy sadoqatni sinov orqali baholashga undaydi.

Vaqt qadri bilan bog‘liq maqollarda ham semantik yaqinlik va milliy obrazlar farqi kuzatiladi. Nemis tilidagi **“Morgenstund hat Gold im Mund”** maqoli o‘zbek tilidagi **“Erta turgan elga yetar”** maqoli bilan mazmunan yaqin. Nemis maqolida tong vaqti “oltin” obrazi orqali qimmatbaho imkoniyat sifatida talqin qilinadi. O‘zbek maqolida esa erta turish kishining boshqalardan oldinroq harakat qilishiga,

ishda va hayotda muvaffaqiyatga erishishiga sabab bo'lishi ifodalanadi. Bu maqollar pragmatik jihatdan insonni vaqtini qadrlashga, ishni kechiktirmaslikka va erta harakat qilishga chaqiradi. Farqli jihati shundaki, nemis maqolida vaqt iqtisodiy-qadriyatli obraz orqali, o'zbek maqolida esa ijtimoiy-amaliy tajriba orqali ifodalanadi.

Bilim va o'rganish mavzusida nemis tilidagi **“Übung macht den Meister”** maqoli o'zbek tilidagi **“Mashq qilgan usta bo'ladi”** maqoli bilan bevosita semantik moslikka ega. Har ikkala maqol muntazam mashq va tajriba insonni mahoratga olib kelishini bildiradi. Nemis maqolida “Meister” so'zi kasbiy yetuklik, mahorat va professional darajani ifodalaydi. O'zbek maqolida “usta” obrazi hunar, tajriba va amaliy ko'nikma egasini bildiradi. Pragmatik jihatdan bu maqollar o'quvchi, shogird yoki yosh mutaxassisga sabr bilan mashq qilish zarurligini tushuntirish uchun ishlatiladi. Mazkur misol har ikki tilda hunar va bilim qadri yuqori baholanishini ko'rsatadi.

Ehtiyotkorlik va qaror qabul qilish mavzusida nemis tilidagi **“Erst denken, dann handeln”** maqoli o'zbek tilidagi **“Avval o'yla, keyin so'yla”** yoki **“Yetti o'lchab, bir kes”** maqollari bilan qiyoslanadi. Nemis maqolida avval fikrlash, so'ng harakat qilish zarurligi bevosita ifodalanadi. O'zbek maqollarida esa bu fikr yanada obrazli shaklda beriladi. “Yetti o'lchab, bir kes” maqolida hunarmandchilik va amaliy ish tajribasi asosida shoshilmaslik, puxta o'ylash, xato qilmaslik g'oyasi ifodalanadi. Pragmatik jihatdan bu maqollar maslahat berish, ogohlantirish va shoshqaloqlikdan qaytarish vazifasini bajaradi.

Halollik va rostgo'ylik mavzusida nemis tilidagi **“Ehrlich währt am längsten”** maqoli o'zbek tilidagi **“Halollik — eng yaxshi boylik”** yoki **“Rost so'z — jon ozig'i”** maqollari bilan semantik yaqinlikka ega. Nemis maqolida halollikning uzoq muddatli foyda keltirishi, ya'ni vaqt sinovidan o'tuvchi qadriyat ekani ta'kidlanadi. O'zbek maqollarida esa halollik insonning ma'naviy boyligi, rostgo'ylik esa ruhiy poklik belgisi sifatida talqin qilinadi. Pragmatik jihatdan bu maqollar insonni aldov, yolg'on va nohaqlikdan qaytarish, axloqiy me'yorni mustahkamlash uchun ishlatiladi.

Sabr-toqat mavzusida nemis tilidagi **“Geduld bringt Rosen”** maqoli o'zbek tilidagi **“Sabr tagi — sariq oltin”** maqoli bilan mos keladi. Har ikkala maqolda sabrning oxiri yaxshilikka olib kelishi g'oyasi mavjud. Nemis maqolida sabr natijasi “atirgul” obrazi orqali go'zallik va yoqimli natija sifatida ifodalansa, o'zbek maqolida “sariq oltin” obrazi orqali sabrning qimmatli va foydali natijasi ta'kidlanadi. Bu maqollar pragmatik jihatdan qiyinchilikka duch kelgan kishiga dalda berish, uni shoshmaslikka va bardoshli bo'lishga undash vazifasini bajaradi.

Til va nutq odobi bilan bog'liq maqollarda ham ikki xalqning kommunikativ madaniyati aks etadi. Nemis tilidagi **“Reden ist Silber, Schweigen ist Gold”** maqoli o'zbek tilidagi **“Ko'p gap — eshakka yuk”** yoki **“Sukut — oltindan qimmat”** maqollari bilan mazmunan yaqin. Nemis maqolida gapirish “kumush”, sukut esa “oltin” bilan qiyoslanadi. Bu orqali har doim gapirish emas, balki kerakli paytda sukut saqlash ham donolik belgisi ekanligi ifodalanadi. O'zbek maqollarida esa ortiqcha gapirish salbiy baholanadi va nutqda me'yorni saqlash zarurligi ta'kidlanadi. Pragmatik vazifasi — suhbatdoshni ehtiyotkor gapirishga, o'ylab so'zlashga va ortiqcha bahsdan tiyilishga chaqirishdir.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, nemis va o'zbek maqollarida semantik jihatdan o'xshash g'oyalar ko'p uchraydi. Mehnat, do'stlik, vaqt, bilim, sabr, halollik va nutq madaniyati har ikki xalq tafakkurida muhim qadriyat sifatida namoyon bo'ladi. Biroq bu qadriyatlar turli obrazlar orqali ifodalanadi. Nemis maqollarida ko'proq tartib, aniqlik, vaqt, natija va ratsional xulosa kuchliroq seziladi. O'zbek maqollarida esa hayotiy tajriba, ijtimoiy munosabat, axloqiy tarbiya va obrazli xalqona ifoda ustuvorlik qiladi.

Pragmatik jihatdan har ikki tildagi maqollar bir necha asosiy vazifani bajaradi. Birinchidan, ular maslahat berish vositasi sifatida ishlatiladi: **“Erst denken, dann handeln”**, **“Yetti o'lchab, bir kes”**. Ikkinchidan, ular ogohlantirish vazifasini bajaradi: **“Freunde erkennt man in der Not”**, **“Do'st boshga kulfat tushganda bilinadi”**. Uchinchidan, maqollar axloqiy baho beradi: **“Ehrlich währt am längsten”**, **“Halollik — eng yaxshi boylik”**. To'rtinchidan, ular dalda va ruhiy qo'llab-quvvatlash vositasi sifatida namoyon bo'ladi: **“Geduld bringt Rosen”**, **“Sabr tagi — sariq oltin”**. Beshinchidan, maqollar nutqiy odob va ijtimoiy munosabatlarni tartibga soladi: **“Reden ist Silber, Schweigen ist Gold”**, **“Sukut — oltindan qimmat”**.

Umuman olganda, tahlil qilingan misollar nemis va o'zbek maqollarining semantik jihatdan ko'plab umumiyliklarga ega ekanini, lekin ularning pragmatik qo'llanishi va obrazli ifodalanishida milliy-madaniy farqlar mavjudligini ko'rsatadi. Nemis maqollarida fikr ko'pincha qisqa, aniq va mantiqiy shaklda berilsa, o'zbek maqollarida obrazlilik, tarbiyaviylik va ijtimoiy tajriba kuchliroq namoyon bo'ladi. Bu esa

maqollarning faqat til birligi emas, balki xalq tafakkuri, madaniyati va kommunikativ odobini aks ettiruvchi muhim lingvistik hodisa ekanini tasdiqlaydi.

Xulosa

Nemis va o'zbek tillaridagi maqollarni semantik-pragmatik jihatdan qiyosiy tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, maqollar har ikki xalqning milliy tafakkuri, hayotiy tajribasi, axloqiy qarashlari va kommunikativ madaniyatini ifodalovchi muhim paremiologik birliklardir. Ular qisqa va ixcham shaklda chuqur mazmuni ifodalashi, obrazlilikka boyligi hamda nutq jarayonida ta'sirchan kommunikativ vazifa bajarishi bilan ajralib turadi. Tahlil natijalariga ko'ra, nemis va o'zbek maqollarida mehnat, do'stlik, vaqt, bilim, sabr-toqat, halollik, ehtiyotkorlik va nutq odobi kabi umuminsoniy qadriyatlar keng aks etadi. Masalan, nemis tilidagi *Ohne Fleiß kein Preis* va o'zbek tilidagi "Mehnat qilgan to'yadi", *Freunde erkennt man in der Not* va "Do'st boshga kulfat tushganda bilinadi", *Geduld bringt Rosen* va "Sabr tagi — sariq oltin" kabi maqollar semantik jihatdan yaqin bo'lib, inson hayotidagi muhim axloqiy-me'yoriy tushunchalarni ifodalaydi. Shu bilan birga, maqollarning obrazli ifodalanishi va pragmatik qo'llanishida milliy-madaniy farqlar mavjud. Nemis maqollarida fikr ko'proq qisqa, aniq, mantiqiy va ratsional shaklda ifodalansa, o'zbek maqollarida xalqona obrazlilik, tarbiyaviylik, ijtimoiy tajriba va axloqiy baho kuchliroq namoyon bo'ladi. Bu holat har bir xalqning tarixiy-madaniy tajribasi, dunyoqarashi va nutqiy odob mezonlari bilan bog'liqdir. Pragmatik jihatdan maqollar nutqda maslahat berish, ogohlantirish, tanbeh qilish, dalda berish, xulosa chiqarish, fikrni asoslash hamda ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish vazifalarini bajaradi. Shu bois maqollar faqat tayyor til birligi emas, balki real muloqot jarayonida so'zlovchi va tinglovchi o'rtasidagi munosabatni boshqaruvchi ta'sirchan kommunikativ vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Umuman olganda, nemis va o'zbek maqollarining qiyosiy tahlili ularning semantik jihatdan ko'plab umumiyliklarga ega ekanini, biroq pragmatik vazifalari va obrazli ifoda shakllarida milliy xususiyatlar mavjudligini ko'rsatdi. Mazkur tadqiqot natijalari qiyosiy tilshunoslik, lingvomadaniyatshunoslik, pragmalingvistika va tarjimashunoslik sohalarini uchun nazariy hamda amaliy ahamiyatga ega. Kelgusida nemis va o'zbek maqollarini mavzuviy guruhlar, konseptual maydonlar hamda tarjima ekvivalentlari asosida yanada chuqurroq tadqiq etish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Mieder W. *Proverbs: A Handbook*. – Westport: Greenwood Press, 2004. – 305 p.
2. Norrick N. R. *How Proverbs Mean: Semantic Studies in English Proverbs*. – Berlin; New York: Mouton, 1985. – 213 p.
3. Permyakov G. L. *From Proverb to Folk-Tale: Notes on the General Theory of Cliché*. – Moscow: Nauka, 1979. – 287 p.
4. Honeck R. P. *A Proverb in Mind: The Cognitive Science of Proverbial Wit and Wisdom*. – Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 1997. – 320 p.
5. Мирзаев Т., Мусоқулов А., Саримсоқов Б. *Ўзбек халқ мақоллари*. – Тошкент: Шарқ, 2005. – 512 б.
6. Krikmann A. *Proverb Semantics: Studies in Structure, Logic and Metaphor*. – Tartu: Tartu University Press, 2009. – 188 p.